

KORZYSTANIE Z OFERTY EDUKACYJNEJ WYBRANYCH PARKÓW NARODOWYCH PRZEZ MŁODZIEŻ I DOROSŁYCH W ŚWIETLE BADAŃ ANKIETOWYCH*

Hanna Prószyńska-Bordas

Streszczenie. W obecnym badaniu szczególnie skupiono się na identyfikacji różnic w korzystaniu z oferty poznawczo-edukacyjnej w wybranych polskich parkach narodowych przez odwiedzających młodych osób (poniżej 20 roku życia) w porównaniu z populacją dorosłych (od 20 roku życia). Ujawniły się istotne statystycznie różnice w motywacjach i zachowaniach turystycznych młodzieży i dorosłych odwiedzających obszary przyrodnicze. Wyróżniającą motywację udziału młodzieży w turystyce i rekreacji na obszarach przyrodniczych stanowią czynniki interpersonalne (zachęta innych osób, towarzystwo), młodzież prawie nigdy nie przebywa tam samotnie, a główną korzyścią jest dla młodych satysfakcja z aktywności fizycznej. Młodzież istotnie częściej niż dorośli przybywa w grupach zorganizowanych i rzadziej używa samochodu, rzadziej korzysta z mapy i innych materiałów drukowanych. Znajomość i przestrzeganie regulaminu deklaruje istotnie mniej młodzieży niż dorosłych. W badanej populacji znajomością oferty edukacyjnej (ośrodka muzealnego i ścieżek edukacyjnych) charakteryzuje się co trzeci odwiedzający, młodzież osiąga nieco lepsze wyniki niż dorośli, a przy tym lepiej orientuje się co jest herbem parku narodowego. W parkach narodowych, pełniących funkcję regionalnych obszarów rekreacyjnych, zaznacza się pozytywny wpływ pracy edukacyjnej na młodzież pochodzącą ze społeczności lokalnej. W parkach narodowych o randze ogólnokrajowych obszarów turystycznych liczną grupę stanowią przybywający z odległych regionów turyści, odwiedzający wybitne atrakcje krajoznawcze, lecz nie wprowadzeni w ofertę poznawczo-edukacyjną. Wyniki wskazują, że poza systemem szkolnym istnieje potrzeba wypracowania oferty poznawczo-edukacyjnej dla rodzin z dziećmi i młodzie-

* Praca sfinansowana z tematu badawczego Ds.-88 Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

zowych grup rówieśniczych, pomyślanej jako aktywność rekreacyjna w ramach permanentnej edukacji ekologicznej społeczeństwa.

Słowa kluczowe: Edukacja, turystyka, parki narodowe

USE OF EDUCATIONAL FACILITIES BY YOUNG AND ADULT VISITORS TO SELECTED NATIONAL PARKS ACCORDING TO THE POLL RESULTS

Abstract. The present study is specifically focused on identifying the differences in the use of cognitive-educational offer in selected Polish national parks by visiting young people (under 20 years of age) compared with a population of adults (20 years). There were revealed statistically significant differences in motivation and tourist behavior of young and adult visitors to natural areas. The distinctive motivation of youth participation in tourism and recreation in natural areas are interpersonal factors (encouraged by other people, companionship), young people almost never stayed there alone, and the main benefit for the young is the satisfaction out of physical activity. Young people more often than the adults come in organized groups, and less use cars, maps, and other printed materials. Knowledge of and compliance with the Rules is declared by significantly less young than adults. In the studied population, certain knowledge of educational offer (museum and educational courses) has a one in three visitors, youth achieves slightly better performance than adults, and is better informed in what's emblem of the national park. In national parks, functioning as the regional recreational areas, there stands out the positive impact of educational work on the young people coming from the local community. In the national parks of the national tourist importance there is a large group of tourists arriving from distant regions, visiting outstanding sightseeing attractions, but not introduced to the range of cognitive and educational offers. The results indicate that outside the school system there is a need to develop a range of cognitive and educational offers for families with children and youth groups, conceived as a recreational activity under permanent ecological education of society.

Keywords: education, tourism, national parks

Wstęp

Możliwość poznania przez społeczeństwo obszarów cennych przyrodniczo najczęściej związana jest z indywidualnym ich odwiedzaniem w czasie wol-

nym w połączeniu z uprawianiem ulubionych form kultury fizycznej i zamiłowań. W związku z tym specyfika aktywności rekreacyjnych podejmowanych przez osoby indywidualnie odwiedzające obszary przyrodnicze jest inna niż uczestników grup zorganizowanych odbywających na tych obszarach zajęcia edukacyjne. W naszym kraju oferta edukacyjna przygotowana przez gospodarzy obszarów przyrodniczych kierowana jest głównie do szkół i do grup zorganizowanych. Obiekty pełniące rolę bazy materialnej oferty edukacyjnej (ośrodki edukacyjne, muzea, wystawy, tablice edukacyjne) są również przeznaczone dla odwiedzających indywidualnych (ryc. 1), jednak stopień korzystania z infrastruktury edukacyjnej przez gości indywidualnych jest niewielki, choć liczba odwiedzających rocznie poszczególne parki narodowe jest znaczna i osiąga rząd od miliona (Wielkopolski) do dziesięciu tysięcy (Narwiański) osób (Partyka 2002). Rzecz jasna, że każdy park narodowy charakteryzuje się inną dynamiką ruchu odwiedzających, co jest uwarunkowane jego położeniem w stosunku do miejsc emisji tego ruchu (głównie wielkich miast) i ośrodków spełniających funkcję recepcyjną ruchu turystycznego a także dostępnością komunikacyjną i rangą walorów turystycznych. Mimo wielu starań w celu dotarcia z edukacją ekologiczną do odwiedzających obszary chronione, model masowej turystyki krajoznawczej, polegający na „zaliczeniu” najatrakcyjniejszych miejsc, bez głębszego poznania, nadal funkcjonuje w najpiękniejszych zakątkach naszego kraju.

Również komercyjność turystyki w niektórych atrakcyjnych przyrodniczo regionach uderza w młodzież i rodziny z dziećmi. Coraz bardziej jest to turystyka dla zamożnych i nieobarczonych rodziną niż dla przeciętnych rodzin i uczącej się młodzieży. Tymczasem inicjacja przyrodnicza młodzieży i edukowanie w kierunku życia proekologicznego wymaga, by konsumpcyjny i komercyjny model turystyki i rekreacji masowej został zastąpiony modelem zachowań proekologicznych w wyniku procesu uprzystępniania wartości polskiego dziedzictwa, co zaowocuje głębszym przeżywaniem kontaktu ze światem natury i większą świadomością ekologiczną.

Cel i metoda

Celem niniejszej pracy jest zbadanie współczesnego sposobu korzystania przez społeczeństwo z wybranych krajowych parków narodowych i różnic w przeżywaniu kontaktu z przyrodą przez młode pokolenie w porównaniu z generacją dorosłych. Sformułowano następujące pytania badawcze: na czym polegają różnice między zachowaniami w parkach narodowych pokolenia młodego i dorosłego i czy są statystycznie istotne? Jak w praktyce realizowany jest proces edukacji przyrodniczej podczas pobytu w parku narodowym? Jakie działania należy podjąć, by parki narodowe lepiej spełniały funkcje społeczne, szczególnie w dziedzinie poznawczo-wychowawczej?

Aby odpowiedzieć na te pytania, w wybranych parkach narodowych Polski przeprowadzono w latach 2006–2009 sondaże ankietowe, siłami własnymi oraz przeszko-

lonych ankietów i magistrantów Zakładu Teorii Turystyki, którym autorka artykułu składa podziękowanie za solidność i zaangażowanie. Respondentami były osoby przebywające w dniu badania w parku, uprawiające na jego terenie popularne formy rekreacji, przede wszystkim spacer i wędrowki piesze, a także przejażdżki rowerowe oraz – tam gdzie to jest dozwolone – formy rekreacji wodnej i nadwodnej jak kajakerstwo, plażowanie i wędkarstwo. Badania przeprowadzono w parkach górskich Karpat (Babiogórski, Bieszczadzki, Pieniński) i Sudetów (Gór Stołowych), wyżynnych (Ojcowski, Roztoczański, Świętokrzyski), nizinnych (Narwiański, Poleski, Wielkopolski, Wigierski) i nadmorskim (Słowiński).

Dane ankietowe pozyskano zarówno od rekreantów (osób zamieszkałych w regionie wracających na nocleg do domu) jak i od turystów (nocujących poza miejscem zamieszkania). Badaniu poddano ponad 4000 osób, z czego osoby w wieku poniżej 20 roku życia stanowiły ok. 10%. Do analizy danych użyto programu statystycznego SPSS (Nawojczyk 2004).

Wyniki

Motywacje do odwiedzenia przyrodniczego obszaru chronionego

W pytaniu o motywację przybycia do parku narodowego respondenci zaznaczali z udostępnionej listy motywacje, które miały znaczenie w podjęciu decyzji o odwiedzeniu parku narodowego, przy czym deklarowali, która z nich była najważniejsza. Tabela 1 pokazuje najważniejszy wybrany motyw oraz wielokrotnie zaznaczane motywacje. Główne motywacje przybycia do parków narodowych młodzieży i dorosłych różnią się istotnie. W grupie młodzieży najczęściej wskazywano chęć podjęcia aktywności fizycznej i potrzebę wypoczynku. W grupie dorosłych dominowała potrzeba wypoczynku. Można zauważyć, że w przypadku młodzieży działają motywacje pociągnięcia przez kogoś (rodzina, znajomi, klasa) lub wypychające (chęć opuszczenia domu), w przypadku dorosłych wyraźniejsze są motywacje przyciągające, czyli chęć odwiedzenia parku narodowego dla niego samego i korzyści, których tu można się spodziewać, związanych z wypoczynkiem, kontaktem z naturą, poznaniem i podziwianiem walorów.

Dodatkowa analiza wszystkich motywów – głównego oraz pozostałych (z możliwością wielokrotnego wyboru odpowiedzi) potwierdza, że w młodym pokoleniu w porównaniu z dorosłymi istotnie częściej deklarowane są motywacje interpersonalne (zachęcił mnie ktoś, z kim tu jestem, chęć bycia z rodziną, przyjaciółmi, wycieczka szkolna) oraz motyw opuszczenia domu. A więc istotną motywacją udziału młodzieży w turystyce na obszarach przyrodniczych stanowi zachęta innych osób i udział w wycieczce organizowanej przez kogoś, np. klasę. Natomiast istotnych różnic pod względem wieku odwiedzających nie wykazuje w analizie wypowiedzi wielokrotnego wyboru motywacja aktywności fizycznej oraz rzadziej wskazywane przez respondentów zainteresowania i tradycja wyjazdów.

Tab. 1. Motywacje przybycia do parku narodowego młodzieży (19-) i dorosłych (20+)
Table 1. Motivations for visiting the national park of young (aged 19-) and adult (aged 20+) visitors

Motyw	Najważniejszy motyw			Wszystkie motywy		
	19- (n=279) %	20+ (n=2772) %	χ^2	19- (n=360) %	20+ (n=3700) %	χ^2
potrzeba wypoczynku	17,9	27,3	11,48	46,3	56,0	10,90
możliwość aktywności fizycznej	18,6	14,1	4,20	51,9	47,8	2,22
chęć poznania walorów parku	11,1	18,3	9,07	38,0	44,2	5,20
chęć obcowania z przyrodą	10,8	18,0	9,29	46,8	55,7	10,40
chęć opuszczenia domu	11,1	5,7	12,54	41,4	25,9	35,50
blisko miejsca zamieszkania	2,5	0,8	7,34	26,3	12,0	44,72
zachęcił mnie ktoś, z kim tu jestem	10,0	5,4	9,66	35,5	19,4	47,05
chęć bycia z rodziną, przyjaciółmi	7,9	3,6	12,39	32,7	24,0	12,01
wycieczka szkoleniowa	8,2	1,9	40,84	17,1	3,7	94,40
zainteresowania	0,4	1,8	- *	14,4	12,8	0,75
tradycja wyjazdów	0,4	1,2	- *	9,0	8,0	0,27
inne motywy	1,1	1,7	- *	2,9	4,1	1,13
razem	100	99,8		362,3	313,6	

Uwaga: istotne statystycznie różnice występują, gdy $\chi^2 > 3,84$ dla stopnia swobody $df=1$ i prawdopodobieństwa 95%;

* - zbyt mała liczebność, by obliczyć χ^2

Oczywiście w różnych parkach narodowych, w zależności od typu ruchu turystyczno-rekreacyjnego, motywacje rozkładają się nieco inaczej. I tak w Parku Narodowym Gór Stołowych, skupiającym przybyszów z całej Polski, cztery spośród motywacji wielokrotnego wyboru istotnie różniły młodzież od dorosłych, a mianowicie chęć aktywnego spędzenia czasu, bliskość miejsca zamieszkania, zachęcenie przez współtowarzysza oraz udział w wycieczce zbiorowej. W Narwiańskim Parku Narodowym spośród motywacji wielokrotnego wyboru tylko jedna kategoria istotnie rozróżniała młodzież i dorosłych: zachęcenie przez drugą osobę (odpowiednio 62% i 29%).

Częstotliwość odwiedzania obszaru chronionego

Młodzież i dorośli nie różnią się istotnie pod względem częstotliwości odwiedzania danego parku narodowego. Co trzecia osoba odwiedza dany park narodowy po raz pierwszy. Najwyższy udział odwiedzających po raz pierwszy zanotowano w par-

kach o zasięgu ogólnopolskim, położonych w popularnych obszarach turystyki wypoczynkowej jak Słowiński (średnio 49%), Gór Stołowych (średnio 48%), zaś najniższy w parkach „podmiejskich” jak Ojcowski (26%, w tym 30% młodzież i 26% dorośli) a szczególnie Wielkopolski, w którym bardzo nieliczni są po raz pierwszy (6%, w tym 12% młodzież i 5% dorośli) a większość odwiedzających przybywa częściej niż 3 razy w roku (66% młodzież i 73% dorośli).

Organizacja wycieczki (skład grupy, środek transportu i długość pobytu)

Istotne różnice zaobserwowano w składzie społecznym grupy, z którą wyruszą na wycieczkę (tab. 2). Młodzi istotnie rzadziej niż dorośli przebywali w parku samotnie. Cechą charakterystyczną obecności młodych w parkach narodowych jest to, że istotnie częściej młodzież niż dorośli przebywa tu w grupach zorganizowanych. Większość ankietowanych młodych i dorosłych przybyła bądź z rodziną, bądź ze znajomymi, nie stwierdzono znaczących statystycznie różnic składu zespołów w obu rozpatrywanych kategoriach wiekowych.

Młode pokolenie istotnie różni się użytym środkiem transportu (tab. 2). Charakterystyczne jest dużo mniejsze wykorzystanie przez młodzież samochodu, większe uzależnienie od komunikacji zbiorowej a także częstsze korzystanie z ekologicznych form transportu: pieszo i rowerem.

Wycieczki młodzieży do parków narodowych znamienne częściej są jednodniowe. Co drugi nastolatek wraca na nocleg do domu, podczas gdy wśród pokolenia dorosłych na nocleg w rejonie parku narodowego pozostaje 60% (tab. 2). Jest to poniekąd efektem pogłębiającego się ograniczania możliwości udziału w turystyce młodego pokolenia Polaków na skutek wzrostu cen usług turystycznych. Stosunek rekreantów (na ogół powtarzających wizytę z pewną częstotliwością w ciągu roku) do turystów pozostających na nocleg (często odwiedzających obszar po raz pierwszy lub co kilka lat) jest różny w różnych parkach narodowych i w różnych okresach.

Źródła wiedzy o parku

Młodzi istotnie różnią się od pokolenia dorosłych pod względem merytorycznego przygotowania do odwiedzenia parków narodowych, o ile za kryterium tego przygotowania przyjąć wykorzystane środki informacji o parku i jego walorach. Stopień wykorzystania Internetu jako źródła informacji kształtował się jednakowo w obu grupach wiekowych. Wykorzystanie tablic informacyjnych jako źródła wiedzy o terenie było niewielkie, podobne w obu grupach wiekowych. Zaobserwowano szczególnie znamienne statystycznie różnice na niekorzyść młodzieży w kwestii korzystania z mapy, a szczególnie publikacji typu przewodników, książek, broszur. Natomiast istotnie więcej młodzieży korzystało z wiedzy osób towarzyszących. Również młodzież istotnie częściej korzystała z wyjaśnień osoby oprowadzającej po parku

Tab. 2. Cechy organizacyjne wycieczki do parku narodowego przez młodzież (19–) i dorosłych (20+)

Table 2. Features of the visit in the national parks of young (aged 19–) and adult (aged 20+) visitors

	19–	20+	χ^2
Skład grupy			
	N=390	N=4200	
samotnie	1,8	6,1	12,59
z rodziną	42,1	47,5	4,29
ze znajomymi	30,3	34,5	2,79
z rodziną i znajomymi	3,5	4,5	0,87
w grupie zorganizowanej	22,5	47,4	101,2
Środek transportu do parku			
	N=355	N=3666	
samochód	45,1	67,5	72,36
autobus, autokar	16,3	12,6	3,95
kolej	3,1	2,7	0,19
rower	16,3	6,8	41,10
pieszo	18,6	8,6	37,43
Nocleg poza domem			
	N=399	N=4208	
z noclegiem	49,6	59,9	15,79
Źródła wiedzy o parku narodowym			
wiedza własna	23,7	25,2	0,32
mapa	31,6	39,6	7,55
publikacje drukowane	14,8	31,2	35,50
internet	23,6	24,3	0,87
tablice informacyjne	11,2	14,5	2,38
bliska osoba	26,1	15,3	24,94
prowadzący grupę	8,1	0,8	52,42
inne źródło	2,5	3,2	0,54
nic	9,4	3,3	30,91
Znajomość herbu parku			
zna	62,2	54,8	7,22
Przestrzeganie regulaminu parku			
zna i przestrzega	74,3	88,9	29,6*
Korzystanie z infrastruktury edukacyjnej parku			
korzystał/a	39,8%	34,8%	2,45

*- χ^2 - chi-kwadrat dla $df=2$ przy prawdopodobieństwie 95%; w pozostałych przypadkach dla $df=1$

– z tej formy pozyskiwania wiedzy korzystali głównie uczniowie, którzy przybyli pod opieką nauczyciela, niekiedy uczestnicząc w zajęciach edukacyjnych organizowanych przez dyrekcję parku. Szczerze młodych wyrażała się tym, że znacznie częściej niż dorośli deklarowali, że nie posiadają żadnego przygotowania (9% młodzież i 3% dorośli).

A zatem źródła wiedzy, uznane w dobie obecnej za powszechnie dostępne jak Internet i tablice informacyjne, są użytkowane w równym stopniu przez młodych i dorosłych, źródła płatne (mapy i publikacje) nie są w zasięgu posiadania wielu młodych. Zapotrzebowanie na wiedzę u młodych jest natomiast zaspokajane przez osoby im towarzyszące.

W Wielkopolskim Parku Narodowym, pełniącym funkcję regionalnego obszaru rekreacyjnego – w związku z zamieszkaniem większości respondentów w pobliżu, szczególnie wiele osób opierało się na uprzedniej wiedzy własnej (42% młodzież i 51% dorośli), a znacznie rzadziej na wiedzy osób towarzyszących (14% młodzież i 13% dorośli). Wykorzystanie tablic informacyjnych jako źródła wiedzy o Wielkopolskim Parku Narodowym było mniejsze niż przedstawiona powyżej średnia (9% młodzież i 7% dorośli). Stopień wykorzystania Internetu jako źródła informacji był nieco, lecz nieistotnie, większy u młodzieży (28% młodzież i 18% dorośli). Zaobserwowano istotne statystycznie różnice w korzystaniu z mapy (5% młodzież i 15% dorośli) i innych publikacji (3% młodzież i 15% dorośli). Objasnienia osoby oprowadzającej częściej niż w innych rozpatrywanych parkach były źródłem wiedzy o Wielkopolskim Parku Narodowym dla odwiedzających go młodych ludzi (15% młodzież i 2% dorośli). Poza tym młodzi znacznie częściej niż dorośli deklarowali, że nie posiadają żadnego przygotowania (12% młodzież i 0,4% dorośli).

Sytuacja niedostępności lub brak nawyku korzystania z materiałów serwujących dane o parku i jego walorach jest wyraźna w Narwiańskim Parku Narodowym, gdzie młodzi ludzie w dużym odsetku (29%) deklarowali brak wykorzystania jakiegokolwiek źródła wiedzy o parku. Natomiast młodzi istotnie częściej niż dorośli deklarowali korzystanie z tablic informacyjnych znajdujących się w tym parku.

Znajomość herbu

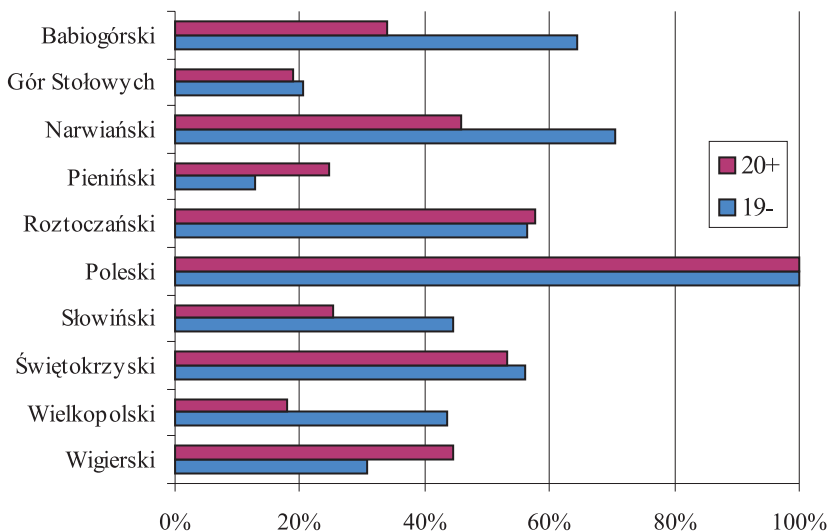
Generalnie ponad połowa odwiedzających wykazała się znajomością herbu parku narodowego, w którym się znajdowali (tab. 2). Młodzież istotnie lepiej niż dorośli orientuje się w tej sprawie. Herby trudno kojarzone z konkretnym zwierzęciem sprawiały trudność, szczególnie w Ojcowskim Parku Narodowym tylko 44% młodych i 33% dorosłych wiedziało, że herbem jest ssak (chodzi o nietoperza). Piękny jeleń z herbu Świętokrzyskiego Parku Narodowego ginął w obliczu konkurencyjnego znaku czarownicy (logo regionalnych organizacji turystycznych i agroturystycznych). Znaki graficzne sprecyzowane jasno i jednoznacznie, jak Wigierskiego Parku Narodowego, którego zwierzęciem herbowym jest bóbr, są znacznie lepiej rozpoznawalne (95% nastolatków i 71% dorosłych). Warto przy tym podkreślić, że młodzież istotnie częściej jest szczerą i jeśli nie wiedziała, przyznawała się do tego i nie podawała błędnych nazw, podczas gdy dorośli „strzelali”, podając błędne nazwy.

Przestrzeganie regulaminu

Istotne statystycznie różnice zaobserwowano w kwestii przestrzegania regulaminu parku narodowego, przy opcjach: przestrzegam – nie we wszystkim przestrzegam – nie znam regulaminu (tab. 2). W niektórych parkach narodowych, jak np. w Świętokrzyskim odsetki są wyższe (88% i 97%), prawdopodobnie skutkiem umieszczenia wyciągu z regulaminu na biletach wstępu do parku. W innych, jak Wielkopolski Park Narodowy, odsetki są niższe (57% i 86%), szczególnie w odniesieniu do młodzieży, która gromadnie przybywa w dni wolne od nauki do wyznaczonych w tym parku kąpielisk.

Korzystanie z infrastruktury edukacyjnej w parku narodowym

W badanej populacji znajomością infrastruktury edukacyjnej – odwiedzeniem ośrodka muzealnego i ścieżek edukacyjnych w czasie obecnego lub poprzedniego pobytu w parku – charakteryzuje się średnio co trzeci odwiedzający, w stopniu nie zależnym istotnie od wieku (tab. 2). Różnice między poszczególnymi parkami są duże (ryc. 1). W niektórych przypadkach wynikają one z braku właściwej infrastruktury edukacyjnej (PN Gór Stołowych) lub jej remontu czy reorganizacji podczas prowadzenia badań (Ojcowski PN, Wigierski PN), w innych mają związek z utrwaleniem się modelu turystyki masowej (Pieniński PN). Poniżej omówiono kilka przykładów.

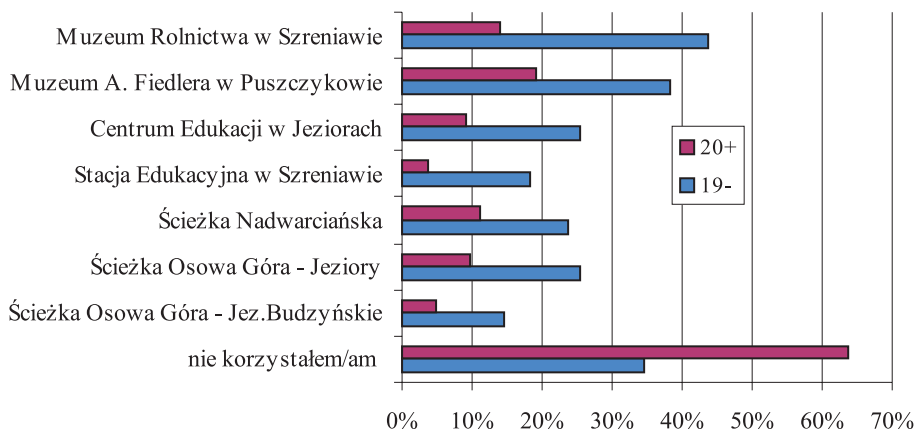

Ryc. 1. Korzystanie z infrastruktury edukacyjnej zarządzanej przez dyrekcje parku (muzeum lub ośrodek edukacyjny, ścieżki przyrodnicze) w parkach narodowych przez młodzież i dorosłych od 20 roku życia

Fig. 1. Use of education facilities in the chosen national parks in Poland (museum or education centre, nature trails) by young and adult visitors

Obiekt edukacyjno-muzealny Wielkopolskiego Parku Narodowego w Jeziorach znalazł z autopsji 26% młodzieży i tylko 9% dorosłych (ryc. 2), podczas gdy okoliczne placówki wyposażone w atrakcyjne zbiory (Muzeum Rolnictwa w Szreniawie a także Muzeum Arkadego Fiedlera w Puszczykowie) cieszyły się znacznie większą popularnością. Istotnie statystycznie różnice na korzyść młodzieży dotyczą wszystkich muzeów i ścieżek edukacyjnych.

W Poleskim Parku Narodowym (ryc. 3) typowa wizyta turystyczna obejmuje przejście jedną ze ścieżek edukacyjnych, toteż 100% respondentów było na takiej ścieżce. Do najbardziej uczęszczanych należą Ścieżka Dąb Dominik prowadząca

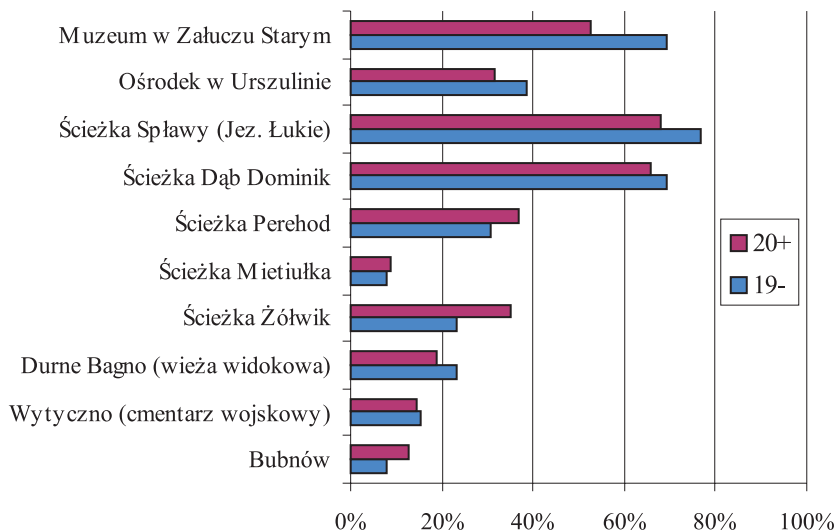

Ryc. 2. Korzystanie z infrastruktury muzealno-edukacyjnej w Wielkopolskim Parku Narodowym i okolicach

Fig. 2. Use of museums and interpretation facilities in the Wielkopolski National Park and its surroundings

nad jez. Moszne i Ścieżka Spławy, prowadząca od ośrodka dydaktyczno-muzealnego w Załuczu Starym przez bagna nad Jez. Łukie. Zaprojektowana z myślą o dzieciach ścieżka Żółwik na terenie ośrodka w Załuczu Starym, jak widać, cieszy się zainteresowaniem również i dorosłych, gdyż właśnie tam można oglądać żółwie w sadzawce i ptaki w wolierach. Nie zaobserwowano istotnych różnic w preferencji korzystania z poszczególnych obiektów w obu grupach wiekowych.

W Parku Narodowym Gór Stołowych korzystanie z oferty edukacyjnej przez młodzież jest niewielkie (21% młodzieży, 19% dorosłych). Ścieżkę Skalnej Rzeźby zauważyło 12% młodzieży i 10% dorosłych, choć większość z nich przechodziła przez skalne labirynty Szczelińca Wielkiego poruszając się właśnie po ścieżce edukacyjnej. Ścieżkę Czynna Ochrona Ekosystemów znalazło 5% odwiedzających. Na oddalonej od głównych atrakcji skalnych ścieżce Niknąca Łąka było 6% dorosłych i ani jednego

Ryc. 3. Korzystanie z infrastruktury edukacyjnej w Poleskim Parku Narodowym
Fig. 3. Use of the education facilities in the Poleski National Park

nastolatka, podobnie ścieżkę edukacyjną Płazy kojarzyło 2% dorosłych i ani jeden nastolatek. Muzeum parku w Kudowie znało 2% dorosłych i ani jeden nastolatek.

W Pienińskim Parku Narodowym z wystawą przyrodniczą w Dyrekcji PPN w Krościenku lub z ekspozycją w przynajmniej jednym z pawilonów edukacyjnych zetknęło się 22,6% ankietowanych turystów, z tego wystawę w dyrekcji PPN znało tylko 3% młodzieży i 6% dorosłych, a spośród pawilonów największą popularnością cieszył się pawilon w Szczawnicy. Pytania o znajomość ścieżek edukacyjnych nie zadano, gdyż w tym parku zamiast nich istnieją stanowiska edukacyjne przy szlakach turystycznych. Są one dobrze wyekspozowane i zazwyczaj turyści korzystają z nich jakby mimochodem. Mimo uczestniczenia ponad 1/3 respondentów w spływie Dunajcem, zaledwie 5% respondentów dorosłych (i żaden nastolatek) kojarzyło zlokalizowaną w tym pawilonie wystawę, choć większość z nich przechodziła przez pawilon przystani w Kątach. Podobnie pawilony w Sromowcach i Czorsztynie znane są tylko co dwudziestemu turyście, przeważnie dorosłemu. Natomiast należący do PPN zamek w Czorsztynie, a zatem zapewne również i ekspozowaną tam wystawę, odwiedziło 19% młodzieży i 34% dorosłych.

Na terenie Świętokrzyskiego Parku Narodowego z ofertą edukacyjną zapoznało się 56% młodzieży i 53% dorosłych, w tym Muzeum Przyrodniczo-Leśne na Świętym Krzyżu odwiedził co piąty respondent (20% młodzieży i 20% dorosłych), pozostali deklarowali korzystanie ze ścieżek edukacyjnych. Osiągnięciu takiej frekwencji sprzyja położenie muzeum w niewralgicznym punkcie parku i zachęta do jego zwiedzania w postaci bonusów (kuponów) na bilecie wstępu do parku.

W Wigierskim Parku Narodowym, gdzie czekano na nową siedzibę ośrodka edukacji środowiskowej, z istniejącej wystawy w siedzibie dyrekcji parku, odległej od głównych atrakcji wodnych: jeziora Wigry i rzeki Czarnej Hańczy, młodzież uczestnicząca w spływie kajakowym nie korzystała wcale a dorośli kajakarze sporadycznie (3%). Biorąc pod uwagę pozostałe elementy infrastruktury edukacyjnej Wigierskiego Parku Narodowego młodzi uczestnicy spływów rzadko się z nią zaznajamiali (22%) w porównaniu z dorosłymi kajakarzami (45%).

Korzyści z pobytu w parku narodowym

Rozkład głównych i wszystkich korzyści deklarowany przez respondentów obu grup wiekowych różni się istotnie w kilku kategoriach (tab. 3). Najczęściej za najważniejszą korzyść z pobytu w parku narodowym młodzież uznaje aktywność fizyczną, podczas gdy dorośli korzyść wypoczynkowo-zdrowotną. Młodzież istotnie rzadziej niż dorośli uznaje za główną korzyść kontakt z naturą, za to istotnie częściej deklaruje korzyść towarzyską jako główną. Główna korzyść krajoznawcza ma podobne notowania u młodych i u starszych.

Tab. 3. Korzyści z odwiedzenia parku narodowego u młodzieży (19-) i dorosłych (20+)
Table 3. Benefits from the visit in the national park for young (aged 19-) and adult (aged 20+) visitors

Korzyść	Najważniejsza korzyść			Wszystkie korzyści		
	19- (n=249) %	20+ (n=2630) %	χ^2	19- (n=333) %	20+ (n=3546) %	χ^2
wypoczynkowo-zdrowotna	20,9	27,2	4,94	43,5	52,0	8,66
aktywności fizycznej	30,1	24,5	3,85	54,1	54,9	0,08
kontakt z naturą	14,9	22,7	8,07	49,5	61,3	17,50
krajoznawcza	11,2	12,0	0,12	36,4	43,1	5,44
estetyczna	3,2	4,5	0,88	27,6	35,1	7,60
towarzyska	12,4	4,6	27,58	41,4	27,7	27,93
edukacyjno-naukowa	3,2	1,4	5,14	18,8	11,7	13,47
hobbystyczna	1,2	1,2	–*	17,1	15,3	0,76
inna korzyść	0,4	0,5	–*	1,2	1,3	–*

Uwaga: istotne statystycznie różnice występują, gdy $\chi^2 > 3,84$ dla stopnia swobody $df=1$ i prawdopodobieństwa 95%; * – zbyt mała liczebność, by obliczyć χ^2

Z punktu widzenia edukacyjno-naukowej funkcji parków narodowych, pożądane jest, by zaistniała korzyść edukacyjno-naukowa. Jest jednak ona bardzo rzadko deklarowana jako główna, bo tylko przez 3% młodych i 1% dorosłych. Natomiast

z analizy wypowiedzi wielokrotnego wyboru wynika, że w sumie 15% młodych i 10% dorosłych uznaje korzyść edukacyjno-naukową za liczącą się.

Z analizy wszystkich korzyści wynika, że najistotniejsze różnice między młodzieżą i dorosłymi występują w kwestii korzyści kontaktu z naturą, towarzyskiej i edukacyjno-naukowej. O ile te dwie ostatnie są ewidentne ze względu na wiek, o tyle korzyść z kontaktu z naturą jest wyraźnie przez młodzież niedoceniana.

Wnioski

Na otrzymane wyniki oprócz cech demograficznych ma niewątpliwie wpływ szereg innych cech, różnicujących badaną populację, jednak w obecnym badaniu zostały one pominięte.

Udział młodzieży poniżej 20 lat jest niewielki (9%) w porównaniu z innymi grupami wiekowymi, szczególnie z grupą 20-29 lat, która jest dominantą (33%) wśród osób odwiedzających indywidualnie parki narodowe.

Badanie motywacji podjęcia wycieczki wskazuje, że u młodzieży nie jest rozwinięta potrzeba kontaktu ze środowiskiem przyrodniczym i poznania walorów przyrodniczych. Przeważają motywacje rekreacyjno-wypoczynkowe związane z uprawianiem aktywności fizycznej i motywacja „wypychająca” – chęć opuszczenia domu. Bardzo silnie zaznacza się motywacja interpersonalna – chęć kontaktów towarzyskich, co objawia się na zewnątrz poprzez fakt, że młodzież praktycznie prawie nigdy nie podejmuje wycieczek na obszary przyrodnicze samotnie.

Młodzież częściej korzysta z transportu o napędzie własnych mięśni (pieszo, rowerem), rzadziej niż dorośli dociera do parku narodowego samochodem. Ta „ekologiczność” turystyki młodzieży, wynikająca z ograniczeń związanych z wiekiem i brakiem środków (samochodu, prawa jazdy) jest dużym atutem w zachęcaniu młodzieży do opowiedzenia się za ekologicznym trybem życia również i w przyszłości.

Młodzież lepiej zauważa skierowaną do odwiedzających ofertę informacyjno-edukacyjną i na ogół częściej korzysta z ośrodków edukacyjno-muzealnych i ścieżek edukacyjnych. Wyjątkiem jest młodzież zaprogramowana przez dorosłych „na sportowo”. Rzecz dotyczy kajakarzy amatorów, odbywających w Wigierskim Parku Narodowym spływy, a także kajakarzy wyczynowych, odbywających w Pienińskim Parku Narodowym treningi kondycyjne. Jest to paradoks, gdyż właśnie ta młodzież ma duży kontakt ze środowiskiem przyrodniczym i powinna być uwrażliwiana w kwestiach ekologicznych.

W parkach pełniących rolę lokalnego obszaru rekreacyjnego jak np. Wielkopolski Park Narodowy, młodzież „lokalna”, zamieszkująca okolice parku, czuje pewną społeczną więź z parkiem, miała kontakt z ofertą edukacyjną, wie gdzie mieści się ośrodek edukacji. Jest na dobrej drodze do poczucia się współgospodarzem terenu. Natomiast w parkach narodowych o spektakularnych walorach, przyciągających tury-

stów z całego kraju, panuje silny pęd do zaliczania głównych atrakcji (gór, widoków) a oferta edukacyjna, jest niemal niezauważalna, wobec masowego modelu zwiedzania nie wytrzymuje konkurencji z tradycyjnie pojętymi atrakcjami turystycznymi. W Pienińskim Parku Narodowym, mimo istnienia pawilonów edukacyjnych u wejścia na główne szlaki, turyści ich nie zauważają lub wchodzą do nich zaskoczeni, gdyż przed wyruszeniem w góry nie wiedzieli o ich istnieniu.

Badanie korzyści z pobytu w parku narodowym ujawniło, że korzyści z obcowania z przyrodą są u młodzieży znacznie niższe w porównaniu do odwiedzającej parki narodowe populacji dorosłych, która stanowi poniekąd „śmietankę” społeczeństwa bardziej uwrażliwioną na znaczenie kontaktu przyrodą.

W związku z wynikami badań rodzą się pewne konkretne postulaty, gwoili rozszerzenia tradycyjnej już edukacji przyrodniczo-ekologicznej prowadzonej na terenie parków narodowych. Należy lepiej dostosować ofertę do potrzeb i możliwości poszczególnych sektorów odwiedzających. Nowymi kanałami dotrzeć do młodego pokolenia, wykorzystując jego specyficzne cechy. Nastolatkom trzeba dać szansę spalania rozsadzającej ich energii życiowej poprzez rozsądnie zaplanowaną aktywność fizyczną, wykorzystując przeznaczoną do tego celu przestrzeń, nie ingerując negatywnie w środowisko, potęgując emocje i wrażenia w zdrowy sposób, wykorzystując znaną i sprawdzoną metodykę a także wprowadzając nowe proekologiczne formy gier terenowych.

Patrząc dalej w przyszłość, należy się spodziewać, że wskutek wejścia roczników wyżu demograficznego w okres zakładania rodzin, będą do parków narodowych i na tereny leśne przybywać rodziny z dziećmi. Wykształceni rodzice, doświadczony w latach młodości uroków wędrowki i kontaktu z przyrodą, będą chcieli przekazać dzieciom te zamiłowania. Tacy rodzice zachęcą dzieci do gry w niebanalne gry edukacyjne, chętnie też przy okazji wizyty w pawilonie edukacyjnym kupią „alternatywne” zabawki. Proekologiczni rodzice wolą, żeby w lesie dzieci bawiły się szyszkami, patykami itp. Nie oczekują w lesie placów zabaw wyposażonych w kosztowne urządzenia, nie pasujące do rustykalnej leśnej przestrzeni rekreacyjnej.

Należy dążyć do utrzymania w dojrzewającym pokoleniu preferencji proekologicznych środków transportu, popierając szeroko społeczne akcje poświęcone przyjaznym środowisku formom transportu a także planując więcej „zielonych dróg” dla pojazdów niespalinowych, promując wędrowki piesze, nordic walking i narciarstwo wędrowkowe. W planach zagospodarowania parków nie należy utożsamiać okolic parkingu z jedynym miejscem emisji ruchu turystycznego. Elementy informacji terenowej, jednocześnie uprzystępniające walory terenu, powinny być dostępne na stacjach kolejowych i przystankach autobusowych, gdyż to one są miejscami etapowymi dla turystów proekologicznych. Współpraca z przewoźnikami kolejowymi i autobusowymi może wzmacniać znaczenie środków transportu zbiorowego w kreowaniu

proekologicznych form turystyki. Dzięki podjęciu takich działań można doprowadzić do wypromowania powrotu do transportu zbiorowego i zmniejszenia presji indywidualnego transportu samochodowego, przez tworzenie komunikacji wahadłowej od parkingów do obszarów zagrożonych przez transport spalinowy. Dobre wzorce konkretnych inicjatyw gospodarzy terenu i zachowań odwiedzających są bezcenne.

Utworzone dużym nakładem środków obiekty edukacyjne w większym stopniu powinny stać się placówkami przyciągającymi odwiedzających, miejscami uprzedzenia tajemnic przyrody, atrakcyjnymi nie tylko podczas pierwszej wizyty, współpracującymi z dynamiką i cechami ruchu turystycznego. Odpowiednia informacja, przekazywana w sposób osobowy w postaci przyjaznych kontaktów międzyludzkich z przewodnikami, rangersami, służbami parku, jak i rozpowszechniana w postaci publikacji na niekosztownych nośnikach, dostępna dla każdej kieszeni, zróżnicowana w zależności od potrzeb i preferencji, atrakcyjna dla konkretnego profilu odbiorców jest niezbędna, by odwiedzający poczuli się w parku narodowym jak u siebie i by potrafili zatroszczyć się o jego stan. W miarę dojrzewania społecznego młodego pokolenia, przełoży się na troskę i odpowiedzialność za stan przyrody.

Przyszła oferta powinna wpisać się w rzeczywiste potrzeby odwiedzających, biorąc pod uwagę specyficzne możliwości i ograniczenia konkretnych środowisk społecznych, w których dokonuje się wychowanie młodego pokolenia.

Literatura

Górniak J. Machnicki J. 2004. *Pierwsze kroki w analizie danych*, SPSS Polska, Kraków.

Nawojczyk M. 2004. *Przewodnik po statystyce dla socjologów*, SPSS Polska, Kraków.

Partyka J. (red.) 2002. *Użytkowanie turystyczne Parków Narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców.

Hanna Prószyńska-Bordas

Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie

hanna.bordas@awf.edu.pl